

KORDÉ ZOLTÁN

A székelyispánok igazságszolgáltatói szerepköre 1467 előtt

A székelyispánság és a vajdaság összeolvadása több évtizedig tartó, kitérőkkel tarkított folyamat volt, amely 1467-ben ért véget.¹ Ezt követően a mindenkor erdélyi vajdák töltötték be a székelyek legfőbb előjárójának a tisztségét. Ezen a helyzeten érdemben nem változtatott az sem, hogy a 16. század elején rövid ideig (1504–1506) Tarcai János önállóan, a vajdától függetlenül töltötte be az ispáni tisztséget; a röpke epizódot követően helyreállt a „rend” és a magyar középkor hátralevő részében ismét a vajdák látták el e feladatot. Ahhoz tehát, hogy megfelelő képet kapjunk a székelyispánok igazságszolgáltatói szerepéről, elsősorban az önálló – vagyis az 1467 előtti – korszak viszonyait kell vizsgálnunk. Az alábbiakban erre teszünk kísérletet.

Bár a székelyispáni méltóság alapvetően katonai jellegű funkció volt, elválaszthatatlan részét képezte az igazságszolgáltatói tevékenység is. E szerepkörrel kapcsolatosan figyelembe kell venni, hogy *„a középkor jogfelfogásában az igazságszolgáltatás fogalma jóval szélesebb értelemmel rendelkezett, mint az újkorban. Magában foglalta az államkormányzat számos egyéb területét, mindenekelőtt a törvényhozást”*.² E tágabb értelmezés következtében az igazságszolgáltatás tartalma átfedést mutat a *hatalomgyakorlás* és a *kormányzás* fogalmával. A székelyispánok ilyen irányú tevékenysége tehát – miként más főméltóságoké is – meglehetősen széleskörű volt, melynek a bíráskodás képezte az egyik – alapvető fontosságú – részét. Mint a Magyar Királyság tisztségviselő bárói, kötele-

¹ E folyamat kezdeteire: Kordé Zoltán: Vajda és ispán (A székely ispáni méltóság a Zsigmond halála utáni években). Acta Universitatis Szegediensis de Attila József nominatae. Acta Historica (továbbiakban: AUSz AH) Tom. CXVI. Szeged 2002. 49–58.

² Zsoldos Attila in: *Korai magyar történelmi lexikon*. Főszerk.: Kristó Gyula. Bp. 1994. 280.

sek voltak kivenni a részüket a felsőfokú ítélkezésből – folyják az akár a királyi kúriában, akár a generalis congregatiókon, vidéken – függetlenül attól, hogy az ügyek jó részének nem sok köze volt az általuk betöltött méltósághoz. Így 1294-ben Fogas Péter egyike volt azon kiküldötteknek, akik kivizsgálva az esztergomi érsek és a polgárok között történt atrocitásokat jelentést tettek róla a királynak, aki ezt követően báróival együtt hozott ítéletet az ügyben.³ 1330 februárjában Hermány nembeli Lack Nagymartoni Pál országbíró és más méltóságviselők, valamint főpapok társaságában Baranya megyei birtokügyben ítélt Visegrádon.⁴ 1391 márciusában Zsigmond Nagyszebenben törvényszéket tartott, melynek során sor került bizonyos torockói nemesek bányaaur-bura-visszaélési ügyére; a pert a király megbízásából egy főpapokból és bárókból álló csoport – benne Kónya bán fia Simon székelyispán – tárgyalta végig, s ez hozta meg az ítéletet is.⁵ Különösen kidomborodik ez a szerepkör az 1412. évi *generalis congregatió*n, amely jelentős, bizonyos szempontból rendhagyó erdélyi bírósági közgyűlés volt.⁶ Összehívására Zsigmond adott parancsot, feladata elsősorban az volt, hogy az Erzsébet, Mária és Zsigmond által eszközölt új adományokkal kapcsolatos okleveleket felülvizsgálja és megerősítse. A nemesség részvételével zajló tordai congregatiót megelőzte 1412 júniusában a Szászföld számára Zebebenben tartott gyűlés, majd követte a beszterce-, ősz elején pedig a brassóvidéki lakosok számára tartott közgyűlés. Ezek állandó résztvevője volt Nádasi Mihály székelyispán, többnyire Stiborici Stibor erdélyi vajda, Ozorai Pipo és az erdélyi püspök társaságában.⁷

Míg tehát a székelyispánok ilyen jellegű tevékenysége a tisztségviselő bá-

³ DF. 236 350 (Knauz, Ferdinandus–Dedek, Ludovicus Crescens: *Monumenta ecclesiae Strigoniensis I–III. Strigoniü 1874–1924.* /továbbiakban: MES./ II. 354–61.).

⁴ DL. 2632 (Nagy Imre–Tasnádi Nagy Gyula: Anjoukori Okmánytár. Codex diplom. Hungaricus Andegavensis. II. Bp. 1881. 408. sz; Anjou-kori Oklevéltár (továbbiakban: AKO.) XIV. Szerk.: Almási Tibor–Kőfalvi Tamás. BP.–Szeged 2004. 100. sz. Ld. még uo. 101–102. sz.).

⁵ DL. 37 066 (Mályusz Elemér–Borsa Iván–C. Tóth Norbert: *Zsigmondkori Oklevéltár. I–VIII.* Bp. 1951–2003. /továbbiakban: ZsO./ I. 1947. sz.).

⁶ Kordé Zoltán: *Az 1412. évi erdélyi generalis congregatio.* (AUSz AH. Tom. CXXIV. Szeged 2006. 53–61.)

⁷ Kordé Zoltán: *A székelyispáni méltóság a Zsigmond-korban.* Történelmi Szemle XLVI (2004) 3-4. (továbbiakban: Kordé, A székelyispáni) 205–206.

rók általános szerepköréből fakadt, a méltósághoz tartozó speciális feladatot a székelyek fölötti bíraskodás jelentette (a szász területekre vonatkozó jogkör kérdését most nem érintjük). A bíraskodás részben a székelyek számára tartott közgyűlésen (a régebbi szakirodalom terminológiájával: székely „nemzetgyűlésen”) folyt. E közgyűlések kezdetben – hasonlóan az erdélyi és magyarországi *generalis congregatiók*hoz – igazságszolgáltató jellegűek voltak, avval a különbséggel, hogy az utóbbiaktól eltérően a székely közgyűlést nemcsak királyi parancsra lehetett megtartani, összehívása a székelyispán hatáskörébe tartozott.⁸ Az ide vonatkozó első forrást Lackfi András 1344. október 18-i oklevele szolgáltatja, amelyben a székelyispán tanúsítja, hogy Orbos fia György fiának, Ferencenek a nem szándékos megöléséért teljes elégtételt kapván az elkövetőket „*coram nobis et presentibus vniuersitate Siculorum*” felmentetteknek nyilvánítja.⁹ Hasonló közgyűlésről értesülünk Zsigmond 1395. február 24-i okleveléből, melyben az uralkodó megkegyelmez Gyerő fia Istvánnak, aki „*in congregatione generali magnifici viri domini Stephani filii Iohannis de Kanysa comitis Siculorum nostrorum pridem in Zekulusarhel per ipsum celebrata*” lett fej- és jószágvesztésre ítélve.¹⁰ Arra is van példa azonban, hogy a közgyűlés összehívására kifejezetten a király parancsára került sor, mint például 1366-ban, amikor I. Lajos az akkori ispánt, Lackfi Miklóst és Szécsi Miklós horvát bánt speciális küldöttként és bíróként rendelte a székelyek közé (*per...dominum Lodovicum...pro reformationem status et commodo uniuersorum Siculorum partis Transsylvanie...nuncii speciales et iudices*). Május 30-i oklevelükben a királyi küldöttek tanúsítják, hogy a székelyvásárhelyi gyűlésen a sepsi székelyek közül való Márk fia Domonkos az általa elkövetett hatalmaskodás, emberölés és egyéb gáztettük ügyében megegyezett a sértettekkel és elégtétel adására kötelezte magát.¹¹

A közgyűlések mellett a székelyispánok igazságszolgáltatói tevékenységének másik színterét a székgyűlések alkották. Az erre vonatkozó adatok meglehetősen későn, a XV. század elejétől kezdődően maradtak fenn. Mivel Nádasi

⁸ Bónis György: Magyar jog – székely jog. Kolozsvár 1942. 13–14.

⁹ DL. 40 959 (Jakubovich Emil – Pais Dezső: Ó-magyar olvasókönyv. Bp. 1929. 168.)

¹⁰ DL. 73 806 (Barabás Samu: A római szent birodalmi gróf széki Teleki család okleveltára. I–II. Bp. 1895. /továbbiakban: Teleki/ I. 251.)

¹¹ DL. 50 271.

Mihály 1407. november 24-i állítólagos oklevele minden valószínűség szerint Kemény József hamisítványa,¹² az első idevágó forrást Nádasi Mihály 1409. december 10-i diplomája jelenti, melyet az ispán a marosszéki székelyek marosvásárhelyi gyűlésén (*in congregacione nostra generali vniuersitati Siculorum sedis Maros...in ciuitate Vasarhel celebrata*) adott ki székely örökség ügyében kötött megegyezésről. Ugyanerre a székgyűlésre vonatkozik Zsigmond 1410. február 10-i oklevele is, melyben az uralkodó tudatja Stibor erdélyi vajdával, hogy Nádasi Mihály ott hozott ítéletét megsemmisítette, a jogtalan pert kezdeményezőkre pedig bírság kiszabását rendeli el.¹³ Előfordult az is, hogy a székelyispánon kívül maga az uralkodó is részt vett báróival együtt a székgyűlésen, miként történt ez 1427 májusában Sepsiszékbén. Az esetről Kusalyi Jakcs Jánosnak a gyűlésen kiadott oklevele tájékoztat: „*cum Serenissimus Princeps dominus Sigismundus...vnacum suis prelatibus et baronibus Regnique proceribus protunc secum constitutis, ac vniuersis senioribus sedis Sepsi...ante portam Latinam in Zenthgeurgh pro tribunali consedisset*” a sepsiszéki előkelők meghallgatása után a király Bálint fia Jánost és társait az Ágház nembe tartozó igaz nemes székelyeknek ismerte el.¹⁴ Tanulságos az oklevél „*pro tribunali consedisset*” kitétele, amely a gyűlés törvényszék jellegére utal. A XV. század közepén, amikor a méltóságviselők egyre kevésbé tettek eleget a rájuk háruló kötelezettségeknek, a székgyűlésen való bíráskodásban is az alispánok vették át szerepüket. Kiviláglik ez Kosztolányi Oswald 1454. július 20-i okleveléből is, amely szerint az alispán Orbaiszék közgyűlésén (*Oswaldus de Kostolan vicecomes Siculorum...fuissemus in Kovasna in congregatione Siculorum sedis Orbaii...constitute*) székely örökség ügyében intézkedett.¹⁵

A székgyűlés a széki önkormányzat kifejezője volt.¹⁶ Ennek ellenére összehívása, mint láttuk, gyakran a székelyispán, az alispán vagy éppen az ural-

¹² Kordé, A székelyispáni 206–207.

¹³ 1409. XII. 10.: DL. 37 026 (Székely Oklevéltár. Szerk.: Szabó Károly–Dr. Szádeczky Lajos–Barabás Samu. I–VIII. Kolozsvár-Bp. 1872–1934. /továbbiakban: SzO./ III. 429. sz., 31.); 1410. II. 11.: DL. 73 906 (Teleki I. 357–59.).

¹⁴ DL. 105 984 (SzO. III. 44.)

¹⁵ DL. 44 736.

¹⁶ Connert János: A székelyek intézményei a legrégebbi időktől az 1562-iki átalakulásig. Kolozsvárt 1901. (továbbiakban: Connert: A székelyek intézményei) 55, Pál-Antal Sándor: Székely önkormányzat-történet. Marosvásárhely 2002. 62.

kodó kezdeményezésére történt. E két megállapítás nincs egymással ellentmondásban, mivel ez az intézmény a XV. század közepéig alapvetően törvénykezési jellegű volt, márpedig a szűkebb értelemben vett igazságszolgáltatás legfőbb letéteményese az uralkodó, illetve az általa kinevezett méltóságviselő volt. A király vagy a székelyispán tehát nem az önkormányzatiság elvét sértette meg, amikor a székgyűlést összehívta, csupán egyik legfontosabb kötelezettségét gyakorolta. Bár Connert János szerint „*kétséget nem szenved, hogy a hadnagy elnökölt a gyűlésben*”,¹⁷ ez nyilván csak azokra az esetekre érvényes, amikor a gyűlést a széki előkelők hívták össze, s lebonyolításában csak ők vettek részt. A székely közgyűlés és a székgyűlés egyaránt a székelyispán igazságszolgáltatói fórumául szolgáltak; a kettő közül azonban az első tekinthető a korábbinak. Erre nemcsak abból következtethetünk, hogy az idevágó források fél évszázaddal hamarabb keletkeztek mint a székgyűlési bírászkodásra vonatkozóak, de alátámasztja mindezt az a tény is, hogy a székek és velük együtt az önkormányzatiság kialakulása egy hosszabb folyamat eredménye, amely jóval túlnyúlt a székelyispáni méltóság megjelenésének idején. Márpedig az ispánoknak kezdettől fogva gyakorolniuk kellett az igazságszolgáltatást, amit a székekre való tagolódást megelőzően az erdélyi székelyek összességét érintő közgyűlésen tehettek meg. A régibb és szélesebb hatáskörrel rendelkező, így tekintélyesebb közgyűlés a bírászkodási hierarchiában természetesen felette állt a széki gyűlésnek.

Nem a székely közgyűlés volt azonban a székelyispán legmagasabb igazságszolgáltatói fóruma: ezt a szerepet az erdélyi *generalis congregatio* játszotta. Míg székely köz- és székgyűlést az ispán saját jogköréből kifolyólag is tarthatott, addig az erdélyi nemesek, a székelyek és a szászok részvételével zajló általános gyűlés összehívásához királyi parancsra volt szükség. (A vajda saját jogán csak a hét vármegye részére tarthatott congregatiót.)¹⁸ E gyűléseken néha az uralkodó személyesen is jelen volt, többnyire azonban a vajda vezette azokat más méltóságok – így a székelyispán – társaságában. Ilyen jellegű congregatióról elsőként 1322-ből van emlékünks, amikor Szécsényi Tamás erdélyi vajda Károly Róbert megbízásából

¹⁷ Connert: *A székelyek intézményei* 56.

¹⁸ Janits [Borsa] Iván: *Az erdélyi vajdák igazságszolgáltató és oklevéladó működése 1526-ig*. H. é. n. [Bp. 1940.] 38–40.

Kacsics Simon székelyispán és Szécsi András erdélyi püspökkel közösen tartott közgyűlést az erdélyi részek nemesei, a székelyek és a szászok részére: „*Cum igitur nos tam ex praecepto domini nostri regis quam etiam ex debito nominis et honoris nostri de tranquillo et pacifico statu partis Transsilvaniae invigilare cupientes, ex consilio venerandi patris domini Andreae dei et apostolicae sedis gratia episcopi Transsilvani et capituli loci eiusdem, magistri Simonis comitis Siculorum fratris nostri et nobilium totius partis Transsilvaniae de septem comitatibus Siculorum pariter et Saxonum consiliis et suasionibus interiectis, anno domini MOCOCO vicesimo secundo, in octavis Pascae, in loco Kereztus vocato congregationem generalem habuissemus*”.¹⁹ Az is előfordult, hogy a király a székelyispánt, illetve székelyispáni minőségben eljáró személyt bizta meg a közgyűlés megtartásával. 1459 őszén Mátyás Lábatlani János székelyispán testvérét, Lászlót küldte Erdélybe. Lábatlani Lászlót az iratok különféle címeken említik (*Siculorum supremus capitaneus, Ladislai de Labathlan comitis Siculorum ac supremi capitanei*),²⁰ feladata azonban egyértelmű: királyi megbízottként bírótársával együtt ítélőszéket tartott Tordán a nemesek, a székelyek és a szászok részére: „*Nos Ladislaus de Labathlan Siculorum ac supremus capitaneus, necnon Stephanus de Hederfaya et Michael Zekel de Zentywan de Bystricia comites, nunc vero per regiam clementiam pro faciendo moderativo iudicio in medio nobilium, Siculorum et Saxonum partium nostrarum Transilvanarum iudices specialiter deputati*”.²¹ A fennmaradt okle-

¹⁹ Df. 278 741 (Franz Zimmermann – Carl Werner – Georg Müller-Gustav Gündisch: *Urkundenbuch zur Geschichte der Deutschen in Siebenbürgen I-VI*. Hermannstadt – Köln – Wien 1892–1981. /továbbiakban: US./ I. 363.).

²⁰ Székely főkapitányként pl.: 1459. X. 29.: DL. 27 318 (US. VI 63.); 1459. XI. 1.: DL. 74 147 (Teleki II. 73.); 1459. XI. 6.: DL. 74 148; 1460. III. 24.: DL. 36 392. p. 87. nr. 3. (Jakó Zsigmond: A kolozsmonostori konvent jegyzőkönyvei /1289–1556/. I. Bp. 1990. 1435. sz.). Székelyispánként: 1459. XI. 10.: DL. 36 392. p. 63., nr. 3. (SzO. VIII. 93.); székelyispánként és főkapitányként: 1460. III. 31.: DL. 36 392. p. 86. nr. 3. (Jakó Zsigmond, i. m.: 1438. sz.), valamint 1459. XI. 7.: SzO. I. 180–81. Az utóbbi oklevelet Szabó Károly közölte a Székely Oklevéltár I. kötetében Kemény József másolata alapján, avval a megjegyzéssel, hogy az irat „Gyulafejérvári Dobó József által írt másolata megvolt a nagy-enyed ref. coll. könyvtárában, Benkő József kéziratai közt, Docum. Varia. Vol. V. pag. 289.” (uo. 181.). Az eredeti hiánya, illetve Kemény József közismert hamisítói tevékenysége kétségesé teszik a diploma hitelét. Ugyanakkor tartalmi és formai szempontból nincs komoly indok arra, hogy az oklevelet hamisítványnak tartsuk. Így – újabb szempontok felmerüléséig – nem zárkozhatunk el attól, hogy ha kérdőjelesen is, de felhasználjuk az iratot.

²¹ 1459. XI. 1.: DL. 74 147, Teleki II. 73. Hasonlóképpen: 1459. XI. 6.: DL. 74 148.

velek általában a *congregatio* szóval illetik a gyűlést, ami ekkoriban a három erdélyi nemzet országgyűlését is jelölte, a megfogalmazás és a tárgyalat ügyek jellege azonban arra utal, hogy Tordán ekkor nem ilyen jellegű tartománygyűlés zajlott, hanem igazságszolgáltatói feladatokat ellátó bírói szék megtartására került sor. Sokat mond az ekkori erdélyi közállapotokról az a tény, hogy a nemesek, székelyek és szászok számára tartott bírói közgyűlésen sem az erdélyi vajdák vagy alvajdák, sem pedig az eredetileg kinevezett székelyispánok (Lábatlani János és Pakosi László) nem vettek részt, hanem olyan személyt bízott meg ennek lebonyolításával a király, aki méltóságviselő testvérének a helyettesítését látta el ezekben a hónapokban. A megváltozott idők, egyúttal az erdélyi rendiség fejlődésének jele, hogy a gyűlés megtartására ugyan a király parancsára került sor, azonban többször is hivatkozás történt a korábbi kocsárdi országgyűlésnek a nemesek, a székelyek és a szászok által alkotott határozataira, amelyek az ügyek tárgyalása során szilárd jogi igazodási pontként szolgáltak.²²

A székelyispán az igazságszolgáltatás menetében az általános feljebbviteli fórum szerepét is betöltötte. Az 1466. évi zabolai gyűlés egyebek mellett a bíráskodás rendjét is szabályozta. Eszerint a peres ügyeket az illetékes szék bírói gyűlésén tárgyalták elsőfokon, innen Udvarhelyszékhez lehetett fellebbezni, majd pedig a székelyek ispánjához. Abban az esetben, ha itt sem született végleges döntés, a királyi kúria jelentette a legfelsőbb és végleges szintet.²³ Itt, más országos méltóságviselőkkel együtt, alkalmasint a székelyispán is részt vett az ítélezésben. Így történt ez az aranyosi székelyek és az esztergomi káptalan között Felvinc birtokáért folyó perben is. A régóta húzódo ügyet Szécsényi Tamás erdélyi vajda is tárgyalta, tőle a király visszavette különleges jelenléte elé, végül Köcski Sándor országbíró a külön királyi rendelettel erre kijelölt főpapok és bárók – köztük Kacsics Simon székelyispán – társaságában (*una cum...magistro Symone comite Siculorum nec non cum aliis regni*

²² A kocsárdi gyűlés határozataira való utalás: 1459. XI. 7. SzO. I. 180., 1459. XI. 10.: DL. 36 392 (SzO. VIII. 93.), ld. még: Teleki II. 73. jegyzet

²³ „Et si fortasse jurati ipsi propter mentis ipsorum obscuritatem et animi debilitatem causam alicuius recto juris tramite adiudicare ignorarent, extunc pars de eorum iudicio non contentans ad sedem Odwarhely sub prouocacionis et appellacionis via, tandemque si voluerit comitem Siculorum et ex post Regie Serenitatis presenciam more in hac parte antiquitus obseruato transferre possit” (Df. 246 997, SzO. III. 84.).

nobilibus, qui tunc interesse poterant ex regio edicto) Visegrádon hozta meg a vég-ső döntést 1327. június 4-én.²⁴ A generalis congregációkon kívüli igazságszolgálatatást főleg azok az ügyek alkották, amelyekben külön királyi parancsra jártak el a méltóságviselők. Ezek különböző jellegűek voltak: 1410 február 11-én Zsigmond Stibor erdélyi vajdához és Nádas Mihályhoz intézett levelet. Az elsővel tudatta, hogy a székelyispán Marosszék közgyűlésén hozott ítéletét megsemmisítette, az utóbbit és a marosszéki előkelőket pedig arra kötelezte, hogy a kárvallottakat iktassák vissza az ítélet következtében elvesztett birto-kaikba.²⁵ 1427. március 7-én Zsigmond az akkori székelyispánoknak, Kusalyi Jakcs Jánosnak és Mihálynak, valamint Marosszék előkelőinek parancsolta meg, hogy Szentgyörgyi Barnabásnak székely öröksége tárgyában a törvény-nek megfelelően szolgáltatassanak igazságot.²⁶ Mátyás 1464. április 13-án meg-tiltotta a székelyeknek, hogy a Moldvába menő vagy onnan jövő brassói keres-kedőket törvénytelen fizetésre kényszerítsék, egyúttal felszólította Dengelegi Pongrác János vajdát és székelyispánt, hogy ha nem így tennének, szorítsa en-gedelmességre őket.²⁷

A székelyispáni méltóságot is érintette Zsigmond bíraskodási reformja, ame-lyet az 1435. évi ún. „nagyobb törvénykönyv” (*Decretum maius*) foglalt össze. En-nek I. cikkelye elrendeli, hogy az ország összes bírása, így többek között az erdélyi vajda és a székelyispán, valamint helyettes tisztviselőik és bírótársaik (*omnes et singuli iudices et iustitarii...regni nostri...qui videlicet...in wayuodam partium Transsilu-anarum, comitem Siculorum...eligentur et assumuntur*) hivatalba lépésükkor kötelesek meghatározott formula szerint esküt tenni a királynak vagy képviselőjének, hogy a királyság bírásaival szemben „minden aggályos gyanút” el lehessen oszlatni.²⁸

A székelyispánok szűkebb értelemben vett igazságszolgáltatói, bíraskodási tevékenységét tehát alapvetően két részre lehet osztani: az egyiket azok az ügyek képezték, amelyekben az ispánok a tisztségviselő bárók általános igazságszolgál-

²⁴ Df. 238 226 (MES. III. 111–12; AKO. XI. szerk.: Almási Tibor. Bp.–Szeged 1996. 270. sz.).

²⁵ DL. 73 906 (Teleki I. 357–9., ZsO. II/2. 7338. sz.).

²⁶ DL. 74 286, DL. 74 287 (SzO. VIII. 24. sz.).

²⁷ SzO. III. 472. sz.; US. VI. 174–75. 3363. sz.

²⁸ *Decreta regni Hungariae. Gesetze und Verordnungen Ungarns 1301 – 1457.* (Publicationes archivi nationalis Hungarici II. Fontes 11.) Collectionem manuscrip-tam Francisci Döry additamentis auxerunt, commentariis notisque illustraverunt Georgius Bónis- Vera Bácskai. Bp. 1976. 261–62.

tatói kötelezettségéből fakadóan jártak el, míg a másik oldalt a méltóság fennhatósága alá tartozó népcsoport, a székelyek körében folytatott bíraskodás jelentette. Ez utóbbi fórumait a latinul egyformán *generalis congregatio*-ként emlegetett székgyűlés, a székely közgyűlés, valamint az erdélyi nemesség, a székelyek és a szászok részére tartott bírósági közgyűlés alkotta. Míg az első két gyűlést illetően a székelyispánnak jogában állt azokat összehívni, s ott elnökölni, addig az utóbbit a király parancsára (esetleg személyes részvételével) tartották más főméltóságok (így az erdélyi vajda) társaságában. A sorrend hellyel-közzel a bíraskodási hierarchiát is kifejezi, bár a székely közgyűlés és a erdélyi bírósági közgyűlés egyaránt szolgálhatott első és fellebbviteli fórumként is. Ha az ügy súlya és elhúzódó jellege megkívánta, a végső ítélethozatal helye a királyi kúria volt, ahol az ispán az országnagyokkal közösen hozta meg a döntést. A rendszeres bírósági fórumok mellett az ispán gyakran a király külön utasítására is eljárhatott bizonyos ügyekben. A székelyispánok által folytatott igazságszolgáltatói tevékenység tartalmát illetően nem sokban különbözött más méltóságviselők bíraskodásától: előfordultak emberölési ügyek, hatalmaskodási és birtok-, illetve társadalmi jogállást érintő státuszpercek. A speciális vonások a székely társadalmi viszonyok sajátosságaiából származtak mint például a székely örökség ügyében vagy éppen a nemhez, ághoz tartozás tárgyában folytatott perek.

Más méltóságviselőkhöz hasonlóan a székelyispánok tágabb értelemben vett igazságszolgáltatói tevékenysége magában foglalt számos közigazgatási, kormányzati, törvényhozói elemet is. E feladatkör – megint csak a székely társadalmi viszonyokból fakadóan – számos sajátosságot is tartalmazott. Ide sorolhatók mindenekelőtt azok az ügyek, amelyek a fiúszékek, illetve a mezővárosok széki fennhatóság alóli függetlenedési törekvésével kapcsolatosak, mint például Sepsiszékek és Miklósvár viszálya, melynek kezdeteiről Zsigmond 1404. július 28-i diplomájából kapunk hírt. Ebből kiderül, hogy a miklósváriak panaszt tettek a királynál, mivel a sepsiszéki előkelők nem tartják tiszteletben azt a Stibor vajdától kapott kiváltságukat, hogy más székek mintájára önálló törvényszéket tarthassanak. Az uralkodó a vajdákra, valamint Haraszti János és Monostori László székelyispánokra bízta az ügy rendezését: „*Nam commisimus eisdem waywodis nostris et comitibus Siculorum nostrorum, ut ipsi in huiusmodi eorum aduentu, vnacum incolis et Siculis nostris ad sedes chijk, Vdwarhely et Maros spectantibus, matura deliberacione prehabita, in facie predictae sedis iudicium faciant, disponant et ordinent id, quod juri videb-*

itur conueniens et opportunum”.²⁹ A viszály azonban tovább tartott, s 1459-ben az akkor hivatalban levő székelyispán, Lábatlani János – miként ez év november 26-i oklevelében írja – a király külön parancsára (*recepimus quasdam litteras sue serenitatis nobis in eo preceptorie loquentes*) kényszerült foglalkozni az ügygel. A vezetése alatt zajló megyesi tartománygyűlésen olyan döntés született, amely ismételten megerősítette Miklósvárszék különállását és önálló jogait Sepsiszékkel szemben, amit ha valaki ezután vitatni merészelne, javainak és fejének elvesztésével feleljen érte. Az ítélet tiszteletben tartásával és a miklósváriak jogainak védelmével Lábatlani János a törcsi, höltövényi és királykői – vagyis a székelyispáni honorhoz tartozó – erősségek várnagyait bízta meg (*vobis egregijs castellanis castrorum Thercz, Heltwen et Kijralkewe vocatorum nunc constitutis et in futurum constituendis*), aminek az a magyarázata, hogy ekkoriban a méltóságviselők ritkán tartózkodtak hivatali tevékenységük helyszínén, így feladataik egy részét alispánjaikra, illetve várnagyokra bízta.³⁰ Hasonló jellegű problémák elé állította az ispánokat a székely mezővárosi fejlődés is. E kérdéssel kapcsolatban most csak utalni szeretnénk Zsigmond 1427. május 9-i diplomájára, amely e témakör első, becses forrását jelenti. Az uralkodó az oklevélben a mindenkori székelyispánok és alispánok feladatává teszi, hogy Torjavásárhely (Kézdivásárhely) lakóit és szabadságát Kézdiszék fennhatósági törekvéseivel szemben védelmezzék meg. Nem elhanyagolható mozzanat az sem, hogy az ügy előterjesztője Kusalyi Jakcs János, az egyik hivatalban levő székelyispán volt.³¹

Új fejleményt jelentett a XV. században a rendiség megjelenése az erdőntúli vidéken. A három erdélyi nemzet (*natio*) által alkotott rendi tartománygyűlések kialakulása hosszabb időszaktól ölel fel, a székelyispánok azonban e folyamatban kezdettől fogva jelen voltak, s annak alakításában jelentős szerepet játszottak. Így például Nádasi Mihály a vajdával és a püspökkel együtt adott ki oklevelet annak a tordai congregatiónak a határozatáról, amely a rendi jellegű gyűlések irányába tett első lépésnek tekinthető (1415. március 4. – 1419. március 20.). Kusalyi Jakcs Mihály és Tamási Henrik részvételével került sor az erdőntúli rendiség kiinduló-

²⁹ SzO. III. 21; ZsO. II/1. 3322. sz.

³⁰ 1459. XI. 26.: Df. 257 738 (SzO. I. 181–82.). A viszály későbbi fejleményeire: A középkori székelység. Krónikák és oklevelek a középkori székelyekről. A szövegeket válogatta, a kiegészítő tanulmányokat és a jegyzeteket írta: Kordé Zoltán. Csíkszereda 2001. 123–25.

³¹ Df. 253 569 (SzO. I. 122–24.).

pontjának tekintett kápolnai unió megkötésére 1437. szeptember 16-án, de az akkori székelyispán, Lábatlani János vezetése alatt zajlott le a fontossága miatt második uniónak nevezett medgyesi gyűlés is 1459 decemberében.³² A méltóságviselőknek azonban nemcsak az erdélyi rendi országgyűlések kialakulása adott új típusú feladatokat; hasonló folyamat játszódott le ugyanis magán a székely társadalmon belül is. Míg Erdélyben a bíraskodási jellegű vajdai *generalis congregatiók*-ból alakult ki a három nemzet tartományi gyűlése, addig a székelyeknél a szintén *generalis congregatio* elnevezéssel illetett bírósági közgyűlés vett fel olyan vonásokat, amelyek immár törvényhozói jelleggel ruházták fel e gyűléseket. Az első ilyen jellegű összejövétel, amelynek határozatai is fennmaradtak, 1451 júniusában zajlott Marosvásárhelyt a Hunyadi János által Marosszékbe kiküldött Vízaknai Miklós erdélyi alkormányzó és Vingárti Geréb János görgényi várnagy vezetésével, a székely örökség tárgyában.³³ A következő, az előzőnél jelentősebb és nagyobb hatású törvényhozói jellegű közgyűlésre 1466 januárjában Szentgyörgyi és Bazini János vajda és székelyispán vezetésével került sor Zabolán. A gyűlést a király parancsára hívta össze a vajda-ispán, mivel „a Kézdi-, Orbai- és Sepsiszékekben élő székelyek a köztük élő előkelők által igen sokféle módon az elnyomás mérhetetlen terhének szolgáltatottak ki, és nemes Magyarország isteni királyai által kegyesen régtől nekik adományozott és jóváhagyott törvényeikből és jogaikból említett előkelők által teljesen kitesztattak és kiszakítottak”. Az okot tehát a székely társadalmon belüli feszültségek felerősödése szolgáltatta, a cél pedig – miként a határozatok bevezetőjében olvasható – az volt, „hogy megvizsgálván ugyanazon székelyek régi törvényeit és jogait (antiquis legibus et iuribus), megerősítsük őket szabadságaik régi és örökös kiváltságai-ban”. Bónis György arra hívta fel a figyelmet, hogy „tévedés volna az 1451-ben és

³² 1415. III. 4. – 1419. III. 20.: Df. 244 643 (US. III. 651., SzO. III. 38–39.). 1437. IX. 16.: Df. 244 724 (US. IV. 638–40.). 1459. XII. 3.: Df. 244 848 (SzO. V. 11–17; US. VI. 65–69.). Az erdélyi rendi gyűlések kialakulásának rövid áttekintése: Mályusz Elemér: Az erdélyi magyar társadalom a középkorban. Társadalom- és Művelődéstörténeti Tanulmányok 2. Bp. 1988. 38. skk.

³³ 1450. VI. 17.: SzO. I. 163–64. Bár Hunyadi Marosszékbe küldte ki az alkormányzót és társát és az összejövételre a szék főtisztjei és esküdtjei társaságában került sor, ezt nem lehet szokványos székgyűlésnek tartani, mivel az oklevél kiadói is úgy ítélték meg, hogy „in congregacione nostra generali vniuersitatis Siculorum” került sor a határozatok meghozatalára, amelyek nemcsak Marosszékre, hanem az egész Székelyföldre nézve kötelező jellegűek voltak.

1466-ban egybegyűlt székelyekben »nemzetgyűlést« látni». Eljárásjogi szempontból e gyűlések requisitióknak tekinthetők: „Ha tehát az anyaországi közgyűlések Zsigmond uralkodásának majdnem a végéig tarthattak requisitiót, bizvást ilyenek tekinthetjük Székelyföldön az 1451-ben és 1466-ban végbement eljárást is” A vásárhelyi és a zabolai határozatok jogi természetét vizsgálva „azokban a régi székely szokásjognak a királyi küldött bírák tekintélyével megerősített kijelentését kell látnunk”.³⁴ Bónis véleményétől némileg eltérően úgy látjuk, hogy 1451-ben, főleg pedig 1466-ban többről volt szó, mint a szokásjognak *requisitio* útján történő felmérése és egyszerű megerősítése. Kétségtelen, hogy a kiküldött tisztségviselők – 1466-ban az ispán – a *generalis congregatió*n résztvevők tanúsága alapján tájékozódtak a szokásjogról, a megerősítésen túl azonban sor került ennek átgondolására, a megváltozott viszonyokhoz való hozzáigazítására és a joghézagok kitöltésére is. Ilyen új elemnek tekinthető például a zabolai határozatok azon rendelkezése is, amelyik előírja, hogy ha valaki az előkelők vagy az alacsonyabb rangúak közül az egyezés megváltoztatására és a közszékelyek szabadságának csorbítására törekedne, akkor az esküdtek vizsgálják ki az ügyet, „azonfelül a bebizonyosodott tiszta igazságot tartozzanak a székelyeknek az idő szerinti ispánjával (*ipsi comiti Siculorum pro tempore constituto*) tudatni és neki átadni. Maga az ispán pedig az ilyet vagy az ilyen elkövetőket tartozzon az előbbi módon fejüktől, valamennyi jószáguktól és vagyonuktól minden kegyelem reménye nélkül megfosztani”. Hasonlóképpen a megváltozott viszonyok által életre hívottnak tekinthető az a cikkely is, amelyik megtiltja, hogy a Székelyföldön áthaladó bármilyen rendű-rangú utast bárki háborgatni merészeljen, kivéve, ha a királytól vagy a székelyispántól van erre vonatkozó írásbeli parancsa (*Nisi a regia maiestate aut comite Siculorum habuerit quis hoc literatorie in mandatis*).³⁵ E példák tehát azt mutatják, hogy a határozatok bizonyos pontokon olyan új vonásokkal ruházták fel és szélesítették az ispán jogkörét, ami nem a régi szokásjogból eredt, hanem a gyűlés résztvevőinek a szándékát tükrözte. Ez pedig azt jelenti, hogy a *generalis congregatió*nak nevezett székely közgyűlés rálépett a törvényalkotás, ezzel együtt pedig a rendi jellegűvé válás útjára új vonásokkal gyarapítva a székelység legfőbb eljáróinak a feladatkörét.

³⁴ Bónis György: Magyar jog – székely jog. Kolozsvár 1942. 14?15.

³⁵ Df. 246 997 (SzO. III. 82–86., ETJ. 2–7. Ford.: A középkori székelység 162–64, 241–44).